

Handleiding lesmateriaal

Tentoonstelling IJzeren Eeuw - Amsterdam Museum

De IJzeren Eeuw - eeuw van uitersten

In de negentiende eeuw ondergaat Nederland een ware transformatie. Hier ligt het begin van multinationals als Unilever en Heineken en het begin van massaproductie, massaconsumptie en massacultuur. Amsterdam verandert in een dynamische metropool. Maar niet iedereen profiteert daar direct van.

Tentoonstelling Amsterdam Museum

De tentoonstelling 'De IJzeren Eeuw' laat zien dat de negentiende eeuw modern en roerig was, vol tegenstrijdigheden. De tentoonstelling hoort bij de 13-delige tv-serie De IJzeren Eeuw van de NPO, gepresenteerd door Hans Goedkoop. Voor eindexamenklassen vmbo en havo/vwo onder- en bovenbouw worden diverse rondleidingen aangeboden.

Bezoek met de klas

Bij deze tentoonstelling zijn 6 werkbladen gemaakt. Op elk werkblad wordt dieper ingegaan op twee objecten die bij een thema of een onderwerp uit deze periode horen. Met behulp van het werkblad verdiepen de leerlingen zich in de objecten. Daarna bereiden ze een korte presentatie voor over 'hun' objecten.

Thema's

- Welke pet heb je op?
- Beelden van een populist
- Vrouwen in keurslijf?
- Stoomkracht!
- Oorlog in Indië
- Olieverf en ijzer

Vorbereiding

Verdeel de klas in 6 groepjes. Verdeel de thema's over de groepjes. Geef elk lid van het groepje een kopie van het werkblad over hetzelfde thema. De groepjes verdiepen zich in hun voorwerpen. Ze noteren de antwoorden elk voor zich, maar bespreken bij sommige opdrachten de mogelijke antwoorden met elkaar.

De leerlingen gaan zelfstandig aan de slag, ze bekijken filmpjes om informatie te krijgen over het antwoord of zoeken op internet. De filmpjes zijn direct te bereiken vanuit deze pdf (klik op de blauwe tekst).

Presentatie

Het is de bedoeling dat leerlingen in groepjes een kort verhaaltje voorbereiden over hun voorwerpen (maximaal 1 minuut per voorwerp). De ingevulde werkbladen vormen de basis van hun presentatie. Laat het groepje van tevoren bedenken wat ze gaan vertellen, en wie de presentatie houdt. Tijdens de rondleiding in het museum krijgen ze ruimte voor een korte presentatie.

Niveau

Vmbo GT bovenbouw (ook geschikt voor havo/vwo onderbouw)

Tijdinvestering

Een lesuur.

Meer informatie

Op de themawebsite hart.amsterdam.nl/ijzereneeuw vindt u meer achtergrondinformatie en een blik achter de schermen over de ontwikkeling van deze tentoonstelling.

Schooltv clips

Van de serie 'De IJzeren Eeuw' zijn voor Schooltv speciale korte clips gemaakt voor leerlingen. Deze zijn te vinden op de speciale [themawebsite](#).

Werkblad 1 - Welke pet heb je op?

Tentoonstellingsobjecten

- 1 *Werken in een walselij*, begin twintigste eeuw. Herman Heijenbrock. Gemeentemuseum Helmond.
- 2 Stokerspet (ca. 1900) & Herenpet (1884). Museum Rotterdam.

Vakgebied

Geschiedenis

Kernbegrippen

Industriële revolutie - stoommachines - arbeiders - massaproductie - arbeidsomstandigheden - vakbonden

Kerdoelen

De voorwerpen sluiten aan bij: GS/K/Geschiedenis/De industriële samenleving in Nederland

Achtergrondinformatie

Vanaf het platteland trekken in de negentiende eeuw steeds meer mensen naar de stad, op zoek naar werk. Deze ongeschoolde arbeiders wacht een zwaar leven. Ze komen te werken in donkere fabrieken, waar ze lange werkdagen moeten maken, gevuld met forse lichamelijke arbeid. Niet alleen de mannen werken, maar vaak helpen ook de vrouwen en kinderen mee.

Op deze pasteltekening van Herman Heijenbrock (1871-1948) is het werk in de fabriek goed te zien. Afgebeeld is het interieur van een walselij, een werkplaats waar metaal tot platte platen omgebogen wordt. Dit gebeurt met behulp van smeltovens, die het metaal zodanig verhitten dat het gebogen kan worden. Aan de linkerkant trekken twee arbeiders met tangen zo'n voltooide staalplaat uit een oven, waarvan we de vlammen nog net in beeld zien. Een enorme krachtsinspanning.

Een walselij is een ongezonde omgeving om in te werken. Hitte, herrie en stank zijn aan de orde van de dag, en de arbeiders dragen geen beschermende kleding. Het vuur en de gloeiende staalplaten lijken het enige te zijn dat de fabrieksruimte verlicht. De dakramen werpen slechts een schimmig licht naar beneden, lampen zijn niet aanwezig. Zo krijgt de voorstelling iets onheilspellends.

Niet alleen arbeiders dragen petten, maar ook welgestelde heren. Heren dragen hoge hoeden of zogenaamde herenpetten. Het verschil tussen arbeiderspetten en herenpetten is soms moeilijk te zien. Herenpetten zijn meestal gedetailleerder afgewerkt, maar het echte onderscheid zit in het gebruik van de pet: arbeiderspetten worden dagelijks gedragen, herenpetten alleen in de vrije tijd.

Het lichtbruine, platte hoofddeksel dat hier afgebeeld is, is zo'n herenpet. De pet is gemaakt van wol en afgezet met gele biezen. Over de bovenkant loopt een bijpassend geel koord. Het meest bijzondere aan deze pet is echter de fiets die op de voorkant geborduurd is. Dit type fiets met groot voorwiel en klein achterwiel heet een 'hoge bi' en komt aan het einde van de eeuw in zwang. De drager van deze pet was ongetwijfeld een liefhebber.

Bronnen

- * De tentoonstellingsobjecten van dit thema in hoge resolutie vindt u op: hart.amsterdam.nl/ijzereneeuw
- * Bij opdracht 3 bekijken leerlingen het [filmpje](#).

Verdieping

Op Histoforum.net zijn kant en klare opdrachten te vinden. Zoek naar Albert Hahn. Hij tekende spotprenten rondom industrialisatie en arbeidsomstandigheden begin 1900. Laat een aantal spotprenten zien en bespreek ze met de klas.

Antwoorden - Welke pet heb je op?

Opdracht 1

Dat kan; het schilderij laat duidelijk zien dat het werk zwaar, gevaarlijk en ongezond is. Alleen weet je niet of de verbeelding betrouwbaar is.

Opdracht 2

arbeidsomstandigheden rond 1900	arbeidsomstandigheden nu
geen beschermende kleding	beschermende kleding wordt verstrekt door de werkgever
blootstelling aan gevaarlijke omstandigheden	veel maatregelen om gevaarlijke omstandigheden te beperken
zeer laag loon	gevaarlijk werk betaalt goed
weinig verlichting werkplaats	alle werkplaatsen arbo gekeurd
kinderarbeid	werkdagen volgens cao (max 40 uur p/w)

Opdracht 3

- a Geen enkele.
- b Door zich te verenigen in vakbonden.
- c Troelstra.

Opdracht 4

- a B
- b Eigen antwoord.

Opdracht 5

- a Pet 1: De donkerbruine/zwarte pet heeft een neklap. Hij is gemaakt van leer en ziet er stevig uit. De neklap zit vast met een riempje, dat over de klep loopt. De neklap lijkt aan de binnenkant gevoerd met een andere stof, in dit geval met een paarse stof.
Pet 2: Het lichtbruine, platte hoofddeksel is gemaakt van wol en afgezet met gele biezen. Over de bovenkant loopt een bijpassend geel koord. Er is een fiets op de voorkant geborduurd. Het is een type fiets met groot voorwiel en klein achterwiel.
- b. De donkere pet was om de nek te beschermen. (Tegen hitte.) De lichtbruine pet was een pet om te laten zien, niet om mee te werken.
- c. Pet 1: Een stoker.
Pet 2: Iemand van goede afkomst.

Opdracht 6

Aan de petten kun je zien welk beroep de mannen uitoefenen, bovendien beschermde de petten hen tegen de hitte van het vuur.

Opdracht 7

Eigen antwoord.

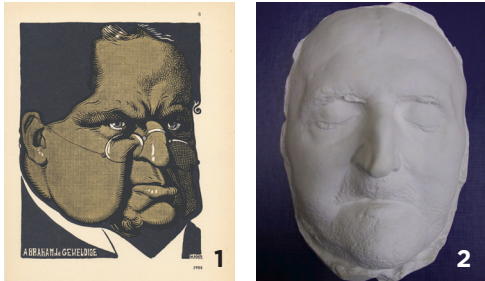
Opdracht 8

Mogelijke antwoorden: agent, bouwvakker, militair, piloot, chirurg.

Werkblad 2 - Beelden van een populist

Tentoonstellingsobjecten

1. Spotprent van Abraham Kuyper.
2. Dodenmasker van Abraham Kuyper.

Vakgebied

Geschiedenis/Staatsinrichting

Kernbegrippen

Protestanten - Anti-Revolutionaire Partij - Abraham Kuyper - kleine luyden - verzuiling

Kerdoelen

De voorwerpen sluiten aan bij: GS/K/5 Staatsinrichting

Achtergrondinformatie

In de negentiende eeuw mogen niet alle inwoners van Nederland stemmen. Onder het zogenaamde 'censuskiesrecht' is stemmen alleen voorbehouden aan rijke burgers uit de adel en burgerij. Hierdoor heeft een groot deel van de inwoners geen invloed op het bestuur van het land. Dit zijn de 'kleine luyden': eenvoudige, gereformeerde mensen uit de middenstand, zoals lage ambtenaren, kleine kooplieden en ambachtsslui.

Politicus Abraham Kuyper (1837-1920) geeft deze mensen een stem.

Nadat hij jarenlang als predikant werkzaam is in Beesd, Utrecht en Amsterdam, gaat hij de politiek in.

Op dat moment kent de politiek alleen maar stromingen, maar nog geen echte partijen. In 1879 richt Kuyper de Anti-Revolutionaire Partij op, de eerste politieke partij van Nederland. De naam 'anti-revolutionair' duidt aan dat de partij zich keert tegen het gedachtegoed van de Franse Revolutie, waarin het individu centraal staat.

Kuyper ziet de maatschappij niet als verzameling individuen, maar als 'kringen', met eigen taken en regels.

Kuyper krijgt vaak voor elkaar wat hij wil, omdat zijn protestantse ARP samenwerkt met de katholieken. Zo staat hij sterker tegenover de andere, niet-religieuze partijen. Bijvoorbeeld in de strijd over gelijke behandeling van openbare en religieuze scholen. Kuypers felle optreden zorgt ervoor dat hij tegenwoordig wordt gezien als de eerst populist van Nederland. Deze manier van handelen levert hem ook in zijn eigen tijd al de nodige spot op.

Politiek tekenaar Albert Hahn (1877-1918) is beroemd geworden dankzij zijn spotprenten van Kuyper. In de prent 'Abraham de Geweldige' uit 1904 zien we Kuyper als minister-president, op het hoogtepunt van zijn succes. Zijn pafferige wangen en strenge blik maken hem onvermurwbaar. En dat is hij nog steeds op de vervolgtekening uit 1911, na een aantal politieke affaires: 'Gedeukt, geknauwd, gehavend, - maar nog altijd de Geweldige'. Kuyper zelf zal stiekem best van de prenten genoten hebben.

Bronnen

- * De tentoonstellingsobjecten van dit thema in hoge resolutie vindt u op: hart.amsterdam.nl/ijzereneeuw
- * Bij opdracht 2 bekijken leerlingen het [filmpje](#).

Verdieping

Zijn er nu nog politici die populistten genoemd worden? Waarom? Geef voorbeelden en praat erover met de klas. Laat leerlingen eventueel het begrip 'populist' opzoeken. Voor welke groepen willen deze populistten iets bereiken? Hoe doen ze dat?

Antwoorden - Beelden van een populist

Opdracht 1

Eigen antwoord.

Opdracht 2

- a Beroep: predikant.
Godsdienst: protestant.
Komt op voor: gewone mensen, winkeliers, ambachtslieden, etc.
Politieke partij: Anti Revolutionaire partij.
- b Hij wil een stem zijn voor gewone mensen.
- c Alleen rijke mannen mochten in die tijd stemmen.

Opdracht 3

- a Overdreven, dik vreemde blik, eigen woorden.
- b Eigen antwoord.

Opdracht 4

Zo kon wat christenen belangrijk vinden, behouden blijven. Er kwam geen ruimte voor andere ideeën.

Opdracht 5

- a Eigen antwoord.
- b Met gips en doek wordt een afdruk van een dood persoon gemaakt.

Opdracht 6

- a Bijvoorbeeld van de oude Egyptenaren.
- b Gewone, christelijke mensen.

Opdracht 7

De prent werd gemaakt door en voor zijn tegenstanders. Het masker werd gemaakt voor zijn 'fans'.

Opdracht 8

Er zijn nog steeds veel christenen die graag willen dat hun waarden behouden blijven en ook in de politiek aandacht krijgen.

Werkblad 3 - Stoomkracht!

Tentoonstellingsobjecten

1. model stoommachine, 1869. Amsterdam Museum. KA 15755.
2. model weefgetouw, ca. 1900. Twentse Welle.

Vakgebied

Geschiedenis

Kernbegrippen

Uitvinding stoommachine - aandrijven van machines - massaproductie - arbeidsomstandigheden - textielindustrie - kinderarbeid

Kerdoelen

GS/K/6 De Industriële samenleving in Nederland

Achtergrondinformatie

Al aan het einde van de zeventiende eeuw wordt in kolenmijnen voor het eerst gebruik gemaakt van een stoommachine. De Schotse mechanicus James Watt weet dit trage en onzuinige apparaat rond 1760 om te bouwen tot de moderne stoommachine.

In Watts stoommachine wordt water verwarmd totdat het verdampt. Omdat waterdamp meer ruimte inneemt dan water, ontstaat er hoge druk op de ketel. Deze druk zet de machine in beweging. Zo wordt de machine bijvoorbeeld ingezet om water uit de tinmijnen in de Britse streek Cornwall te pompen. Zo'n twintig jaar later brengt Watt een verbeterde versie van zijn stoommachine op de markt: een rotatiemachine, die een as kan laten draaien en daardoor geschikt is om andere machines aan te drijven. Hiermee is de Industriële Revolutie geboren. Stoommachines worden naast de mijnbouw ook ingezet in de textielindustrie, waar ze de productie verhogen. De handmatige spinmachines en weefgetouwen worden hier langzaam vervangen door mechanische varianten, aangedreven door Watts rotatiemachine. Dit proces begint in Engeland, dat voorop loopt in industriële ontwikkeling. De lang verwaarloosde textielindustrie van Nederland volgt pas na 1830.

Nederland maakt echter later in de negentiende eeuw een inhaalslag. De industrie ontwikkelt zich vooral op het arme platteland in oostelijke provincies als Groningen en Drenthe, en zuidelijke streken als Brabant en Limburg. In Brabant ontpoppen Philips en Unilever zich tot grote bedrijven. De textielindustrie vindt vooral in Twente een thuis. Engelse fabrikanten zoals John Tattersall (1850-1937) vestigen hier hun fabrieken voor de productie en verkoop van mechanische weefgetouwen. Ook het hier getoonde model van een weefgetouw is geproduceerd door de bekende firma Tattersall & Holdsworth.

Bronnen

- * De tentoonstellingsobjecten van dit thema in hoge resolutie vindt u op hart.amsterdam.nl/ijzereneeuw
- * Bij opdracht 3 bekijken leerlingen dit [filmpje](#), tot 6.25 min.
- * Bij opdracht 4 kunnen leerlingen het gedeelte van 4'40 tot 6'20 gebruiken over de werking van de stoommachine nog eens bekijken.

Verdieping

In welke omstandigheden bepalen fabrieken en machines het leven van mensen nog steeds dwingend? Hoe zijn de omstandigheden in landen als India en Bangladesh?

Antwoorden - Stoomkracht!

Opdracht 1

Eigen antwoord.

Opdracht 2

- a Het was eenvoudiger om sneller producten te produceren, de producten werden goedkoper.
- b Het tempo van produceren ging omhoog. Er werden meer producten geproduceerd in korte tijd.
- c De machines waren gevaarlijk en maakten veel lawaai. Het was erg ongezond om met deze machines te werken.

Opdracht 3

- a De goede volgorde is: 4-5-2-3-6-1.
- b Het thuiswerk verdween. De machines stonden voortaan in fabrieken. Producten konden daar veel goedkoper gemaakt worden dan thuis met de hand.
- c Eigen antwoord.

Opdracht 4

- Er zit een ketel in een stoommachine. In de ketel bevindt zich een ruimte waar water in zit.
- Het water wordt verhit met kolen. Het water in de ketel verandert in stoom. De stoom komt onder druk te staan.
- Alle stoom gaat naar de enige uitgang die er is: een buis. In die buis zit een pomp of een zuiger.
- De zuiger gaat heen en weer, omdat de stoom via verschillende kanalen naar binnen kan komen.
- De zuiger drijft een wiel aan.

Opdracht 5

A

Opdracht 6

Sinds de industriële revolutie wonen de meeste mensen in de stad. Bij de fabrieken kwamen woonwijken voor de arbeiders. De mensen trokken weg van het platteland, op zoek naar werk.

Opdracht 7

Eigen antwoord.

Werkblad 4 - Vrouwen in keurslijf?

Tentoonstellingsobjecten

1. VVK Vaandel
2. Zwangerschapscorset

Vakgebied

Geschiedenis/Staatsinrichting

Kernbegrippen

Vrouwenemancipatie, kiesrecht, bewustwording eigen identiteit, Aletta Jacobs, mode

Kerdoelen

De voorwerpen sluiten aan bij: GS/K/5 Staatsinrichting

Achtergrondinformatie

Als huisarts Aletta Jacobs (1854-1929) zich in 1882 verkiesbaar wil stellen voor de Amsterdamse gemeenteraad, schrikt Nederland op. Het is op dat moment niet verboden voor vrouwen om zich verkiesbaar te stellen, maar tot dan toe is het nog nooit gebeurd. Jacobs' verzoek wordt geweigerd. Vijf jaar later wordt in de grondwet definitief vastgelegd dat alleen mannen zich verkiesbaar mogen stellen en mogen stemmen. Jacobs' laat het er niet bij zitten en onderneemt actie.

De politiek is namelijk niet het enige terrein waarop negentiende-eeuwse vrouwen achtergesteld zijn. Ze hebben ook in het onderwijs en op de arbeidsmarkt minder rechten dan mannen. Hun echtgenoten hebben bovendien volmacht over hun gemeenschappelijk bezit. Om deze achtergestelde positie aan de kaak te stellen, ontstaat er aan het eind van de eeuw een beweging van vrouwen uit de gegoede burgerij. Dit wordt later de Eerste Feministische Golf (ca. 1870-1920) genoemd.

In 1894 wordt op initiatief van Wilhelmina Drucker de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht (VVK) opgericht. Aletta Jacobs wordt meteen lid en weet tot tweemaal toe tot voorzitter gekozen te worden, eerst van de afdeling Amsterdam en later van het landelijk bestuur.

Zoals haast elke (vak)vereniging heeft de VVK vaandels, die meegedragen worden in optochten. Vaandels zijn destijds heel belangrijk om een identiteit mee uit te drukken en te kunnen concurreren met andere verenigingen. Ze zijn dan ook vaak van kostbare materialen gemaakt, zoals fluweel of satijn, geborduurd met gouddraad. Deze vaandels tonen altijd de naam van de vereniging, haar geboorteplaats, het jaar van oprichting en meestal nog een symbool. Voor dit vaandel is dat het wapen van de stad Amsterdam, omdat het specifiek voor de afdeling Amsterdam vervaardigd is.

De VVK en andere emanciperende groepen boeken langzaam vooruitgang. In 1917 krijgen vrouwen het recht om zichzelf verkiesbaar te stellen, het zogeheten 'passief kiesrecht'. Twee jaar later krijgen vrouwen ook het recht om te stemmen, 'actief kiesrecht'.

Ook in de kleding is voortschrijdende emancipatie zichtbaar. Hoewel het korset voor vrouwen in de negentiende eeuw een onmisbaar deel van de garderobe is, komt in de tweede eeuwhelft het zwangerschapscorset op. Door de verstelbare vetersluiting kan het korset met de buik meegroeien, waardoor het minder beklemmend is dan een normaal korset.

Ook na de bevalling kan het korset nog gedragen worden. Bij de borsten zitten namelijk sluitingen met drukknopen, waardoor het geven van borstvoeding mogelijk is. Het zelf geven van borstvoeding werd door eerdere generaties altijd overgelaten aan een voedster. Dat vrouwen dit nu zelf gaan doen, is ook een teken van emancipatie.

Bronnen

- * De tentoonstellingsobjecten van dit thema in hoge resolutie vindt u op hart.amsterdam.nl/ijzereneeuw
- * Bij opdracht 2 bekijken leerlingen dit [filmpje](#).
- * Zet voor opdracht 7 het volgende [filmpje](#) klaar.

Verdieping

Praat met de leerlingen over de volgende stelling:

Mensen die niet kunnen lezen en schrijven hoeft je geen kiesrecht te geven.

Antwoorden - Vrouwen in keurslijf?

Opdracht 1

Eigen antwoord.

Opdracht 2

- a Alleen mannen die een bepaald bedrag belasting betalen mogen kiezen of gekozen worden.
- b socialisten en protestanten/katholieken.
- c Algemeen mannenkiesrecht.
- d Vrouwen mochten nog niet stemmen.
- e Mogelijke conclusie: De stap naar kiesrecht voor alle mannen was logischer dan kiesrecht voor vrouwen, omdat mannen al in de regering zaten.

Opdracht 3

Mogelijk antwoord:

- 1 Iedereen is gelijk, heeft gelijke rechten en gelijke plichten.
- 2 In een huwelijk kan door beide partijen worden gekozen voor een gelijke verdeling van de bezittingen. Bij het ontbinden van een huwelijk is er sprake van een eerlijke verdeling van de bezittingen.
- 3 Zie 1.

Opdracht 4

- a Bij demonstraties.
- b Het vaandel is met zorg gemaakt, er zijn kostbare materialen gebruikt. De vereniging is een serieuze vereniging met een serieuze doelstelling.
- c Om de identiteit van de vereniging uit te drukken.

Opdracht 5

- a Eigen antwoord.
- b Het dragen van een korset drukte de ribbenkast in elkaar. Vrouwen konden zo minder goed ademen.

Opdracht 6

Een goed voorbeeld van vrouwenemancipatie: Het dragen van een korset is bedoeld om het vrouwenlichaam te benadrukken, meestal om het oog van de man te bekoren. Met het ontwerp van het zwangerschapskorset werd de natuurlijke verandering het vrouwenlichaam tijdens de zwangerschap erkend.

Geen goed voorbeeld van vrouwenemancipatie: Ondanks de zwangerschap 'moest' er nog steeds een korset gedragen worden, om zoveel mogelijk de vrouwelijkheid te benadrukken, ondanks de verandering van het lichaam.

Opdracht 7

Eigen antwoord.

Opdracht 8

Korsetten worden in deze tijd gedragen om het figuur van de vrouw te benadrukken. Vaak geeft het dragen van een korset een vrouw een 'sexy' uitstraling. Korsetten worden ook op medisch advies voorgeschreven; bijvoorbeeld bij rugklachten of na een buikwandcorrectie.

Werkblad 5 - Imperialisme Atjeh

Tentoonstellingsobjecten

1. Kist met foto's Atjeh, 1904. Koninklijk Huisarchief
2. Teukoe Oemar spel, ca. 1896. Particuliere collectie

1

2

Vakgebied

Geschiedenis

Kernbegrippen

Oorlog in Atjeh - Van Heutz - imperialisme - koffie

Kerdoelen

GS/K/4 Geschiedenis/De koloniale relatie Indonesië - Nederland.

Achtergrondinformatie

Sinds 1500 is Atjeh een onafhankelijk sultanaat op het Indische eiland Sumatra. Meer dan driehonderd jaar lang wordt het gebied bestuurd door sultans. Deze moeten maar weinig hebben van de Nederlanders, die dankzij de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) aan het oprukken zijn in Indië. Atjeh geeft dan ook vaak steun aan Engeland, als deze weer eens in een oorlog verwickeld is met Nederland.

De Nederlanders weten Atjeh jarenlang min of meer te mijden. Dat moet ook wel, want in het water rondom Atjeh wemelt het van de piraten. Als de opening van het Suezkanaal in 1869 een kortere vaarroute naar Nederlands-Indië mogelijk maakt, komen de wateren rondom Atjeh plotseling toch aan een belangrijke vaarweg te liggen. Als oplossing voor dit probleem wordt een verdrag gesloten met Engeland, dat Atjeh telkens beschermt. Nederland krijgt hierdoor officieel vrijheid van handelen in geheel Sumatra. In ruil daarvoor wordt Goudkust afgestaan aan Engeland. Om van de piraten af te komen en zo de handel te beschermen, verklaart Nederland in 1873 de oorlog.

Deze Atjeh Oorlog (1873-1914) ontpopt zich tot een moeizaam en bloedig conflict. Hoewel het Nederlandse leger over moderne wapens en technieken beschikt, zijn de Atjehse troepen in het voordeel, omdat ze hun eigen land en natuur goed kennen. Hierdoor kunnen ze een guerrillaoorlog voeren, onder leiding van de invloedrijke legerleider Teukoe Oemar.

Teukoe Oemar is destijds zo berucht dat er zelfs een bordspel over hem gemaakt wordt. Met het Teukoe Oemarspel kunnen Nederlandse gezinnen thuis 'gezellig' de Atjeh Oorlog naspelen. In dit spel kies je de rol van Teukoe Oemar of van het Nederlandse leger. Als Oemar moet je zoveel mogelijk Nederlandse soldaten slaan; als 'Nederland' moet je Oemar insluiten en gevangen nemen.

In het bordspel hebben Teukoe Oemar en Nederland evenveel kans om te winnen. Dit ligt in de echte strijd natuurlijk wel anders. Het Nederlandse leger heeft veel meer slagkracht en maakt tientallen duizenden slachtoffers aan de kant van Atjeh. Als Joannes Benedictus van Heutz (1851-1924) als gouverneur van Atjeh aantreedt, is het afgelopen. Hij weet Teukoe Oemar te verslaan en Atjeh te onderwerpen. Hier houdt Van Heutz de bijnaam 'Pacifcator van Atjeh' aan over. Hij wordt als held onthaald.

Bij zijn terugkeer naar Nederland in 1904 neemt hij een bijzonder cadeau mee voor koningin Wilhelmina: een rijkelijk gedecoreerd kistje met ruim 100 foto's van Atjeh erin. Twee van deze foto's zijn hier afgebeeld. Op de ene is het kistje zelf te zien, met uitleg over de verschillende versieringen. De andere betreft een foto van Van Heutz met zijn militaire staf, op expeditie in Baté Ilië. Zo overhandigt hij zijn verovering symbolisch aan de jonge koningin. Direct erna volgt zijn benoeming tot gouverneur-generaal van heel Nederlands-Indië.

Bronnen

*De tentoonstellingsobjecten van dit thema in hoge resolutie vindt u op hart.amsterdam.nl/ijzereneeuw

* Bij opdracht 2 bekijken leerlingen dit [filmpje](#), van 02.55 min tot 09.05.

* Bij opdracht 3 bekijken de leerlingen deze [foto](#).

* Suggesties voor extra bronnen bij opdracht 4: [Historisch Nieuwsblad](#) | [Antenna](#) | [NPO geschiedenis dossier](#)

Verdieping

Praat met de klas over oorlogsgames. Waarom worden er zo veel van gemaakt? Wat is er leuk aan? Waarom vinden sommige mensen dat deze games verboden zouden moeten worden? Wat vindt de klas daarvan?

Antwoorden - Imperialisme Atjeh

Opdracht 1

Eigen antwoord.

Opdracht 2

Atjeh was een provincie op Sumatra. Sumatra was een kolonie van Nederland. Maar Atjeh was zelfstandig, het werd bestuurd door de sultan.

Aanleiding oorlog: Nederland had last van de piraten rond Sumatra, de sultan deed daar niks aan. Nederland sloot een verdrag met Engeland en bepaalde dat Atjeh deel was van de kolonie. De sultan was woedend.

Verloop oorlog: Nederland stuurde troepen om de opstandige provincie in te lijven. Het werd een bloedige oorlog. De Indonesiërs voerden een guerrillaoorlog. De Nederlanders gebruikten veel geweld, hele dorpen werden uitgemoord.

Komst van Heutz: Kapitein van Heutz kwam om een einde te maken aan de slepende strijd. Hij gebruikte veel geweld.

Einde oorlog: In 1904 gaf de sultan zich over. Van Heutz werd de baas op Sumatra.

Opdracht 3

a Je ziet van Heutz op expeditie. In de verte zie je rookpluimen.

b Op de foto's zul je niet gezien hebben hoe wreed de oorlog was verlopen.

Opdracht 4

Er is schaamte over het bloedige optreden van de Nederlanders in Atjeh (en later ook op andere plekken in Indonesië). Monumenten van Van Heutz werden later beschadigd of veranderd.

Opdracht 5

Eigen antwoord.

Opdracht 6

Hij was de leider van de guerrillaoorlog tegen Nederland.

Opdracht 7

Hij wordt gezien als een held omdat hij Indonesiërs probeerde te bevrijden van de Nederlanders.

Opdracht 8

a Mensen in Nederland waren betrokken bij de oorlog. Zo ging de strijd ook echt leven in de huiskamers.

b Mensen geloofden dat Nederland vocht voor een heel goede zaak. Nu vinden we het niet meer gepast om een spel te maken over een oorlog die nog vers in het geheugen ligt. Algemene oorlogsspellen zijn er ook nu natuurlijk nog veel en er zijn ook games over de Tweede Wereldoorlog bijvoorbeeld.

Opdracht 9

Het Nederlandse leger had veel meer slagkracht en maakt tientallen duizenden slachtoffers aan de kant van Atjeh.

Werkblad 6 - Olieverf en ijzer

Tentoonstellingsobjecten

1. Een kasteel tussen bomen aan een rivier, 1845. Barend Cornelis Koekoek (1803 - 1862). Amsterdam Museum.
2. Foto bouw kap Centraal Station Utrecht, 1894. Spoorwegmuseum Utrecht.

Vakgebied

Geschiedenis

Kernbegrippen

Romantiek versus modernisme - platteland versus trek naar de stad - olieverf en fotografie - infrastructuur

Kerdoelen

De voorwerpen sluiten aan bij: GS/K/ Geschiedenis/De industriële samenleving in Nederland

Achtergrondinformatie

De negentiende eeuw is een eeuw van uitersten. Aan de ene kant is het de tijd van industrialisatie, van moderne uitvindingen en nieuwe mogelijkheden. Aan de andere kant kijkt een groot deel van de traditionele elite verlangend terug naar het verleden. Zij geven kunstenaars de opdracht om prachtige natuurlandschappen te schilderen, waarbij ze weg kunnen dromen om de moderne tijd te ontvluchten.

Deze schilderijstijl behoort tot de Romantiek. Dit is een kunststroming waarin het voelen belangrijker wordt gevonden dan het denken. Romantische schilders zien de natuur als het hoogste ideaal. Ze schilderen natuurlandschappen dan ook meestal mooier en grootser dan deze in werkelijkheid zijn. Vergeleken met de overweldigende kracht van de natuur is de mens maar klein en onbetekenend. In romantische schilderijen zie je dan ook vaak dat de natuur het gehele doek vult, terwijl personen maar heel klein afgebeeld zijn. Barend Cornelis Koekoek (1803-1862) is zo'n Nederlands romantisch landschapsschilder. Hij schildert vaak bossen, bergen, weidse vlaktes en ijsgezichten met daarin kleine wandelaars of boeren met vee. Op het hier getoonde schilderij uit 1845 staat een kasteel centraal. Aan de linkerkant van het kasteel zijn vlakke weilanden te zien, doorkruist door een rivier. Rechts gaat de lage grond over in een meer bergachtig gebied. Een man met een kar getrokken door paarden kruist op het pad een andere man met een hond. Langs het pad staat een kruis, waar een man en een vrouw bij bidden.

Natuurlijk ziet het Nederlandse landschap er in het echt niet of nauwelijks zo uit. Het rustige platteland moet in de negentiende eeuw zelfs steeds meer plaatsmaken voor de steden, die in rap tempo groeien. Om deze steden met elkaar te verbinden, worden spoorwegen aangelegd. De eerste Nederlandse spoorweg tussen Amsterdam en Haarlem wordt in 1839 geopend. Hierdoor kan men in slechts 25 minuten van Amsterdam naar Haarlem reizen. Niet lang na de aanleg van de eerste spoorweg volgt een tweede van Amsterdam via Utrecht en Arnhem naar Duitsland. Deze spoorlijn heet de Rijnspoorweg. Speciaal voor deze treinverbinding wordt in 1843 een eerste station in Utrecht geopend. Dit station wordt enkele malen uitgebreid en in 1909 omgedoopt tot 'Centraal Station'. Op deze foto uit 1894 is de bouw van een kap over station Utrecht Centraal te zien. Bovenop de ijzeren constructies zijn arbeiders aan het werk. Over het spoor komt een stoomtrein het beeld in rijden. Het geheel wekt een moderne en actieve indruk. Deze foto vormt zo een tegenpool van het verstilde romantische landschap van Koekoek.

In de tentoonstelling De IJzeren Eeuw hangen de twee kunstwerken ook letterlijk tegenover elkaar. Romantiek en modernisme, of olieverf en ijzer, vormen beide namelijk twee belangrijke bouwstenen van deze eeuw van uitersten.

Bronnen

- * De tentoonstellingsobjecten van dit thema in hoge resolutie vindt u op hart.amsterdam.nl/ijzereneeuw
- * Bij opdracht 2 bekijken leerlingen dit [filmpje](#), vanaf 08.49.
- * Bij opdracht 3 bekijken de leerlingen twee andere schilderijen van Koekoek, [Bosgezicht](#) en [Winterlandschap](#).
- * Zet voor opdracht 6 het volgende [filmpje](#) klaar.

Verdieping

Meer informatie en afbeeldingen over de ijzeren overkappingen van stations vind je in dit [boekje](#).

Antwoorden - Olieverf en ijzer

Opdracht 1

- a Eigen antwoord.
- b Eigen antwoord.
- c Misschien wel, maar op niet heel veel plekken vind je zulke mooie, perfecte landschappen.

Opdracht 2

- a Het was de tijd van de industriële revolutie. Er kwamen fabrieken, spoorlijnen, grote steden.
- b Er kwamen fabrieken met grote rokende schoorstenen, en spoorlijnen. Veel mensen gingen in de stad wonen. Steden groeiden.

Opdracht 3

- B (als is A ook een beetje waar, Koekkoek verhuisde naar het gebied tussen Nijmegen en Duitsland waar prachtige bossen waren).

Opdracht 4

- a De natuur is beter dan de mens.
- b Ze wilden laten zien dat het voor de komst van de fabrieken beter was. De mens had het landschap verpest.

Opdracht 5

De trein (en ijzer, nieuw materiaal).

Opdracht 6

- a *voor de industrie: grondstoffen en producten die uit de fabriek kwamen konden snel vervoerd worden in grote hoeveelheden.
*voor mensen: voor die tijd moest je lopen, of met de koets (maar die was alleen voor rijke mensen).
Nu konden mensen, arm en rijk, snel naar de stad.
- b Omdat de treinen in eerste instantie niet bedoeld waren voor personenvervoer. Daarom lagen de stations niet middenin de stad, waar de mensen zouden kunnen opstappen, maar buiten de stad, waar de fabrieken lagen.

Opdracht 7

- a De trein was groot, zwaar, maakte veel lawaai, er kwam rook uit en hij ging heel erg snel (in vergelijking met een koets).
- b Eigen antwoord, bijvoorbeeld; zou jij in een ruimteschip durven stappen?

Opdracht 8

Roest!

Opdracht 9

Om goed te laten zien hoe het landschap en de samenleving veranderden. Er is geen groter verschil denkbaar dan tussen deze twee objecten.